

חיוב קריאת התורה והמגילה

איתא בירושלמי (מגילה ד א) "משה התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד. שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל [קרבו העדה: קרא יתירא הוא דהא לעיל מינה כתיב המועדות כולן]. עזרא התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני וחמישי ובשבת במנחה".

הרמב"ם (תפילה פי"ב, א) כתב: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא יהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם, ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים". יעוין ב'כסף משנה' למקור דבריו, וב'ערוך השולחן' (או"ח קלה, א) להסבר דבריו.

יש לחקור במצוות קריאת התורה, האם המצווה מחייבת לקרוא בתורה, וגם השומעים חייבים בקריאה, אלא שיוצאים ידי חובתם מדין שומע כעונה, או האם המצווה מחייבת לשמוע קריאת התורה, ואין הקורא מוציא את השומעים ידי חובתם, אלא הקורא גורם בקריאתו שהשומעים יצאו ידי חובתם ע"י שמיעת עצמם. ונראה לפשוט חקירה זו מדברי הרא"ש (ברכות, פרק ג' שאכלו, אות כ), דהנה שנינו בברייתא (מגילה כג ע"א) "הכל עולין למנין שבעה ואפילו קטן ואפילו אשה, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד צבור". והקשה הרא"ש: כיצד אשה וקטן עולים למניין שבעה, דהיינו לקרוא ולהוציא אחרים ידי חובתם, הרי אינם נכללים במצוות תלמוד תורה, ושנינו במשנה (רה"ש כט ע"א) "חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן"?

ותירץ הרא"ש בזה"ל: "משום דספר תורה לשמיעה קא"י. מבואר בדבריו שאין מצוות קריאת התורה בקריאה עצמה, והשומעים יוצאים ידי חובתם מדין שומע כעונה, אלא השומעים יוצאים ידי חובתם בשמיעת עצמם, ולכן אין כל חיסרון בכך שהקורא בתורה אינו בר חיובא, כי הקורא אינו עושה את המצווה עבור השומעים, אלא גורם בקריאתו שהשומעים יצאו ידי חובתם בשמיעת עצמם. הסברה בזה היא כי כל תקנת קריאת התורה היא מדין תלמוד תורה, ות"ת יסודו הוא שמיעה והבנת הדברים. ויש לדייק כן גם מדברי הרמב"ם שכתב: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים... כדי שלא יהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה". בגמרא (בי"ק פב ע"א) כתוב: "כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה", והרמב"ם ביאר דהיינו בלא שמיעת תורה, משום שעיקר החיוב הוא השמיעה, כי אם הוא סובר שעיקר החיוב הוא הקריאה, היה כותב שלא יהו ג' ימים בלא קריאת תורה שהוא עיקר החיוב.

והנה הרמ"א (או"ח רפב, ד) כתב בזה"ל: "קטן יכול לקרות בפרשת המוספין או בארבע פרשיות שמוסיפין באדר". וכתב 'משנה ברורה' בשם 'פרי מגדים' שאע"פ שפרשת זכור היא חובה מהתורה, שישמענה כל אדם מישראל, והקטן שאינו מחוייב בדבר אינו יכול להוציאם ידי חובתם, מ"מ הרי עכשיו הש"ץ קורא ומשמיע לציבור ומוציאם ידי חובתם, אבל אם אין הש"ץ קורא אין הקטן בעצמו יכול לקרוא.

אולם ראיתי בבי"ח (או"ח תרפ"ה) שהביא את דברי מהרש"ל, שאין הקטן עולה למפטיר בפרשת זכור, ואע"פ שהשי"ך קורא בתורה, דבעינן בר חיובא לעלות, והוא ג"כ קורא בתורה, אלא שהשי"ך קורא בקול רם, שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרוא. וחולק הבי"ח על דברים אלו וכותב בזה"ל: "ואינו נכון דבקטן היודע למי מברכין ודאי שרי אע"פ שהקטן קורא בקול רם, דהא הקטן עולה למנין ז', וקריאת ס"ת בכל שבת היא דאורייתא מיוחדבר משה את מועדי ה', כדאמרינן בירושלמי, ואפילו בקטן שאינו יודע למי מברכין, לא ידעתי למה לא יצאו השומעין בקריאת השי"ך פרשת זכור מן הס"ת, דמאי נפקא מינה בעולה לס"ת אם הוא גדול או קטן, עיקר החיוב הוא שישמעו לקריאת התורה מהקורא מתוך ספר התורה". מבואר בדברי הבי"ח שקריאת התורה בכל שבת היא דאורייתא, וקטן עולה למנין שבעה, היינו דקורא בקול רם, והשומעים יוצאים ידי חובתם משום שעיקר החיוב הוא השמיעה, ואין הקטן מוציאם מדין שומע כעונה, אלא הם יוצאים ידי חובתם בשמיעת עצמם, והקטן רק גורם שהשומעים יצאו ידי חובתם בשמיעת עצמם, וזהו כדברי הרא"ש שהבאנו לעיל (ותימה שלא הזכירו). והוסיף הבי"ח דהוא הדין לגבי קריאת פרשת זכור, אע"פ שהוא דאורייתא, אין החיוב על כל אחד לקרוא, והשומעים יוצאים ידי חובתם מדין שומע כעונה, אלא עיקר החיוב שישמעו פרשת זכור מהקורא מתוך ספר התורה, והשומעים יוצאים ידי חובתם בעצם השמיעה, ולכן גם קטן יכול לקרוא פרשת זכור והשומעים יוצאים ידי חובתם. מכאן עולה אפוא חידוש לדינא: אם הקורא בתורה, וכן בפרשת זכור, מתכוון שלא להוציא את השומע, יוצא השומע ידי חובה, כי רק בעת שיוצא ידי חובה מדין שומע כעונה בעיניו כוונה להוציא, ולא במקום שהמצווה היא השמיעה עצמה, שהרי השומע יוצא בעצם שמיעתו.

כך אכן מבואר בביאור הלכה (קמא א), שאין הקורא צריך לכוון להוציא השומעים בקריאת התורה. בשו"ע נפסק שהעולה לתורה צריך לקרוא עם השי"ך כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, והפרי"ח והטי"ז הקשו על השו"ע מהירושלמי שפסק לגבי מגילה דאחד קורא ואחד מברך, דשומע כעונה.

ביאור הלכה' תירץ בזה"ל: "ואין דומה כלל דינא דירושלמי דמיירי לענין מגילה, לקריאת התורה, דשאני התם במגילה דמן הדין כל הציבור צריכים לקרות ולברך כל אחד ואחד בפני עצמו, ולהכי אחד מברך לכולם להוציאם, משא"כ הכא דאין הציבור רשאים לברך ברכת התורה על שמיעתם, אלא הקורא הוא המברך, וא"כ כשאנו קורא בעצמו אינו אלא כשאר אינשי מהציבור ששומעים, א"כ איך רשאי לברך, דהא לגבי השומעים לא תיקנו רבנן ברכה בקה"ת, דלשאר הציבור אינו רק שמיעה בעלמא, שאין מכוון השי"ך כלל להוציאם, ולא שייד לדידהו שומע כעונה".

המג"א (או"ח רפב, סק"ו) כתב על דברי השו"ע שקטן עולה למנין שבעה: "אבל להיות הוא מקרא אינו יכול", וכך בתשובות בית יוסף. ב"לבושי שרד' הוסברו דבריו, דהא דקטן עולה היינו במקום שהשי"ך קורא, אבל הוא עצמו לא יקרא דאין מוציא הציבור. ובאליה רבה' (רפ"ב, ח) הקשה דהאי דינא דעולין למניין שבעה הוא מדינא דגמרא, והם היו נוהגים לקרוא בעצמם. ועוד הקשה שם בסעיף ו, וכן בפמ"ג אי"א סק"ו, דהא תנן (מגילה כד ע"א) "קטן קורא בתורה", והיינו שהוא עצמו קורא את הפרשה שלו, ומדוע אסרו לקטן להיות מקרא? והביאו שם שיש מפרשים את דברי המשנה "קטן קורא בתורה" היינו מפטיר, אך הרמב"ם בפירושו המשנה כתב שמשלישי ואילך קטן קורא [יעוין מה שתירץ בזה בעל ישער הציון רפב, סקט"ז].

נראה להסביר את מחלוקתם כך. הרמב"ם, שפירש שקטן קורא בתורה משלישי ואילך, ולא דווקא למפטיר, סובר שיסוד חיוב קריאת התורה הוא השמיעה, כמו שהוכחנו לעיל מדבריו שכתב "כדי שלא יהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה", ולכן גם קטן יכול לקרוא, והשומעים יוצאים ידי חובתם בשמיעת עצמם. והמפרשים שקטן קורא בתורה היינו דווקא למפטיר, שהוא חזרה על מה שקרא כבר גדול, ואין הקטן יכול להקרות שבעה קרואים, סוברים שיסוד חיוב קריאת התורה הוא עצם הקריאה, והשומעים יוצאים ידי חובתם מדן שומע כעונה, ולכן קטן שאינו בר חיוב אינו יכול להוציא את השומעים, החייבים בקריאה מהתורה, לסוברים שזה דאורייתא. וכן לסוברים שקריאת התורה חיובה מדברי נביאים, אין קטן, החייב מדרבנן, יכול להוציא חייב מדברי קבלה, כמבואר בפמ"ג שם. ולסוברים שחיוב קריאת התורה הוא מדברי סופרים, אין קטן, שאצלו זה תרי דרבנן, יכול להוציא גדול, שאצלו זה חד דרבנן. וכן מתוספות (רה"ש לג ע"א) מוכח שיסוד חיוב קריאת התורה הוא עצם הקריאה, שהוכיחו שרשות יכול להוציא בר חיוב דרבנן מהא שקטן עולה למניין שבעה, יע"ש.

עתה יש לחקור לגבי קריאת המגילה. האם יסוד החיוב הוא הקריאה או השמיעה? הנה שנינו במשנה (ברכות טו ע"א) "הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא. ר' יוסי אומר: לא יצא", וכן תנן (מגילה יט ע"ב): "הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ר' יהודה מכשיר בקטן". והאי חרש הוא מדבר ואינו שומע, ואמרין בגמרא דהאי תנא דסבירא ליה דחרש גם בדיעבד אינו כשר לקרוא את המגילה, ר' יוסי הוא, דסבירא ליה שהקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא. נמצא למאי דקיי"ל כרבנן, בק"ש ומגילה, אם לא השמיע לאזנו יצא ידי חובה. וא"כ יסוד החיוב הוא הקריאה ולא השמיעה. ולכן אתי שפיר נמי הא דתנן שקטן פסול לקרוא את המגילה, והשומע ממנו לא יצא ידי חובתו, כיוון שהמצווה היא הקריאה, והשומע ממנו יוצא מדן שומע כעונה, וקטן שאינו בר חיוב לא יכול להוציא גדול, דלא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן כמבואר בתוספות (מגילה יט ע"א) או כמו שכתב בעל יטורי אבן (מגילה יט ע"א) דמגילה ברוח הקודש נאמרה לקרות, כמבואר במגילה (ו ע"א), הווי חיוב זה כשל תורה, וקטן פטור מעיקר חיוב של רוח הקודש, כמו שפטור מהתורה מכל המצוות, ואינו מוציא לגדול המחויב במגילה מעיקר חיוב של רוח הקודש. ויעוין עוד בב"י תרפ"ו בשם הרז"ה, שפורים מדברי קבלה, ודברי קבלה כדברי תורה. וכן כתב בטו"א (ה ע"ב). ולכן בעיירות דמספקא לן אם מוקפות חומה, אזלינן לחומרא, וקוראים את המגילה בארבעה עשר ובחמישה עשר. ור' יהודה, המכשיר בקטן לקרוא את המגילה, כתבו התוספות (מגילה כד ע"א) שגם הוא מודה דלא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן, אלא כיוון שטף ונשים היו בספק דלהשמיד ולהרוג, הקל ר' יהודה ועשאו כגדול. לפי זה אתי שפיר שנוסח הברכה הוא על מקרא מגילה, ולא על שמיעת מגילה, כי עיקר החיוב הוא הקריאה.

יש גרסה כזו בדברי הרמב"ם (מגילה פ"א, ב): "לפיכך אם היה הקורא חרש שוטה וקטן, השומע ממנו לא יצא", וחרש היינו המדבר ואינו שומע. והקשה בעל 'כסף משנה', הרי לגבי ק"ש פסק הרמב"ם כתנא קמא, שהקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא, ומדוע פסק לעניין מגילה כר' יוסי, שאם לא השמיע לאזנו לא יצא. ותירץ דמגילה שאני, דבעינן בה פרסומי ניסא, וכל שלא השמיע לאזנו ליכא פרסומי ניסא. וכן צריך לומר לדעת הר"י"ף והרא"ש, שלגבי מגילה הביאו מתניתין סתם, דלא יצא, וגבי ק"ש פסקו דיצא. וכן פסק

השו"ע (או"ח תרפט, ב) שקורא מגילה שהוא חרש המדבר ואינו שומע, השומע ממנו לא יצא.

לפי זה צריך לומר שעיקר החיוב במגילה הוא הן הקריאה והן השמיעה, ולכן חרש נחשב לאינו בר חיובא, כי יש בו חיסרון שאינו שומע, וקטן אינו יכול להוציא אחרים, כיוון שיסוד החיוב כולל גם את הקריאה, והשומע ממנו יוצא מדין שומע כעונה, ואין תרי דרבנן מפיק חד דרבנן.

והנה הר"ן במסכת פסחים (ד ע"א, בדפי הרי"ף) הקשה למה תיקנו לברך במגילה על קריאתה, ובשופר תיקנו לברך על שמיעתו. ותירץ לפי שבמגילה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן, תיקנו ברכתה על קריאתה, ללמד שלא בקול בלבד הוא יוצא, אלא בשמיעת קריאתה, אבל בשופר אין לשון תקיעה מוכיח פיסוק קולות יותר משמיעה. עתה אי נימא דס"ל שיסוד החיוב במגילה הוא הקריאה, לא מובנת קושייתו למה לא תיקנו במגילה לברך לשמוע מקרא מגילה, הרי עיקר החיוב הוא הקריאה. אלא ע"כ סבירא ליה שעיקר החיוב כולל גם את הקריאה וגם את השמיעה, ולכן הקשה מדוע בחרו בנוסח הברכה על מקרא מגילה ולא על השמיעה.

לאור מה שנתבאר עד עתה, יש סוברים שבמגילה החיוב הוא הקריאה, ויש סוברים שהחיוב הוא גם הקריאה וגם השמיעה.

והנה תנן (מגילה יז ע"א) "קראה על פה לא יצא". והגמרא: "מנלן? אמר רבא: אתיא זכירה זכירה, כתיב הכא ויהימים האלה נזכרים, וכתיב התם 'כתב זאת זכרון בספר', מה להלן בספר אף כאן בספר. וממאי דהאי זכירה קריאה היא, דלמא עיון בעלמא? לא סלקא דעתך, דתניא זכור, יכול בלב, כשהוא אומר 'לא תשכח', הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור? בפה". ונכתב בספר 'האשכול' (חנוכה ופורים, סעיף ו) "ושמעת מהאי שמעתא דזכירת עמלק נמי ספר בעי, דאי לא בעי ספר, מקרא מגילה נמי לא תבעי ספר, דהא אתיא זכירה זכירה מעמלק".

יש לעיין בשיטת הב"ח שהבאנו לעיל. הב"ח פסק שקטן יכול להוציא גדול בקריאת פרשת זכור, כי עיקר החיוב הוא השמיעה, וכיוון שחיוב מקרא מגילה בספר נלמד מקריאת פרשת זכור "בספר", ובפרשת זכור החיוב הוא השמיעה ולא הקריאה, מה ראו לחייב במגילה בקריאה, עוד יותר מפרשת זכור, שהיא המלמדת למגילה.

נראה לומר על פי המבואר במסכת מגילה (יד ע"א), שאין אומרים הלל בפורים משום שקריאתה זו הללה. יוצא אפוא שבמצוות קריאת המגילה נכללת גם מצוות קריאת ההלל, ובהלל לא די בשמיעה, אלא המצווה היא בקריאה, והשומע יוצא מדין שומע כעונה כמבואר במסכת סוכה (לח ע"ב). לכן קבעו במגילה חיוב של שמיעה משום פרסום הנס, וחיוב של קריאה משום מצוות ההלל, ואע"פ שבליה אין חיוב של קריאת הלל, מ"מ כיוון שביום קבעו חיוב של קריאה לא פלוג בין יום ללילה, כמבואר ב'קהלות יעקב' (ח"ה, ט). אולם בעל 'מרחשת' (ח"א, כב) אכן חולק וסובר שבליה אין חיוב של קריאה, אלא חיוב שמיעה בלבד. ויש עתה לברר האם יסוד חיובן של נשים במקרא מגילה זהה לחיוב אנשים. איתא במסכת מגילה (ד ע"א): "אמר ר' יהושע בן לוי: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס". וכתבו התוספות שמכאן משמע שהנשים מוציאות אחרים ידי חובתם, מדלא קאמר לשמוע מקרא מגילה, ובה"ג פסק שאישה מוציאה מינה אבל לא אנשים, והא דקאמר (ערכין ב ע"ב) "הכל כשרים לקרא את המגילה לאתווי נשים", דסלקא דעתך דלא יועיל קריאתן אפילו להוציא הנשים, קמ"ל דחייבים, דהכול חייבים בשמיעה עבדים, נשים

וקטנים. וכן בשו"ע כתב: "ויש אומרים שהנשים אינן מוציאות את האנשים". והרמ"א הוסיף: "ויש אומרים אם האשה קראה לעצמה מברכת לשמוע מגילה שאינה חייבת בקריאה". וכן רבנו חננאל (מגילה ד ע"א) כתב: "נשים חייבות לשמוע מקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס". והרמב"ם (מגילה פ"א, א) כתב: "הכל חייבין בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים". מבואר בדבריו שנשים חייבות במקרא מגילה כאנשים, וממילא מוציאות את האנשים ידי חובה כמו שכתב בהדיא 'מגיד משנה' בהלכה ב.

מרו הגרי"ז מבריסק זצ"ל (ערכין ג ע"ב) הסביר מחלוקתם כך. יש לחקור בהך חיובא דנשים משום שאף הן היו באותו הנס, האם מטעם זה לא חל עליהן הפטור של מצוות עשה שהזמן גרמא, וממילא נשאר חיובן מאותו חיוב של האנשים, ולכן מוציאות את האנשים במקרא מגילה, שהרי הן חייבות בקריאה כאנשים. או אפשר שיש כאן חיוב מחדש, לחייב נשים מטעם שהיו באותו הנס, אע"פ שעיקר חיוב המגילה הוא מצוות עשה שהזמן גרמא, וכיוון שעצם הפטור קיים, וכל חיובן הוא מחיוב מחדש שהן היו באותו הנס, יש לחייבן רק בשמיעה, ונמצא שחיוב האנשים ונשים במגילה הוא שני חיובים נפרדים: נשים חייבות בשמיעה, ואנשים חייבים גם בקריאה, ולכן נשים אינן מוציאות אנשים, משום שאינן באותו סוג חיוב.

בספר 'מרחשתי' (ח"א, כב) נכתב הסבר אחר מדוע נשים אינן חייבות בקריאת המגילה, אלא בשמיעתה. מוסבר שם שבקריאת המגילה יש שתי מצוות: חדא משום פרסום הנס; ועוד אחת, משום זכירת מחיית עמלק. על זכירת מחיית עמלק כתב ספר 'החינוך', שנשים פטורות ממצווה זו, משום שאינן בנות מלחמה, ואם כן אינן מצוות על מחיית עמלק, וכל מי שאינו מצווה על מחייה, אינו מצווה על זכירה. כיוון שאינן מצוות בזכירת מחיית עמלק די להן רק בשמיעת המגילה, שבשמיעה בלבד יש פרסום הנס. לא כן האנשים, שמלבד מצוות פרסום הנס הם חייבים גם במצוות זכירה, וזהו חיוב קריאה (לא כשיטת הבי"ח לעיל), ולכן אין נשים מוציאות אנשים, שהרי הם חייבים גם במצוות זכירה.

יוצא אפוא חידוש לדינא. לפי שיטות אלו, שנשים חייבות רק בשמיעת המגילה, קטן יכול להוציא אישה גדולה בקריאת המגילה, כי הקטן אין מוציא אותה מדין שומע כעונה, שהרי אינה חייבת בקריאה, אלא הקטן גורם בקריאתו שהיא תשמע, ואז היא יוצאת ידי חובה בשמיעת עצמה, כמו שכתבו הרא"ש והבי"ח לגבי קריאת התורה ופרשת זכור, שקטן יכול להוציא גדול, כיוון שיסוד החיוב בשמיעה בלבד.

מצב דומה יהיה אם הקורא במגילה מתכוון שלא להוציא את האישה. במצב כזה היא יוצאת ידי חובה, כי רק בעת שהשומע יוצא ידי חובתו מדין שומע כעונה בעיני כוונה להוציא, אך במקום שהמצווה היא רק השמיעה, הרי השומע יוצא בעצם שמיעתו, ואין כל צורך שיכוון להוציא.

נראה עתה מהו חיובו של קטן בקריאת המגילה. 'הגהות מימוניות' (מגילה פ"א, א) מביא את הירושלמי (מגילה פ"ב, ה) בזה"ל: "בר קפרא אומר: צריך לקרות בפני אנשים ונשים וקטנים שאף הן היו באותו הנס". וצ"ע, מדוע צריך לחייב קטנים בקריאת המגילה מטעם שהיו באותו הנס, תיפוק ליה משום מצוות חינוך. ואכן ברמב"ם (מגילה פ"א, א) ובשו"ע (או"ח, תרפ"א) נכתב: "ומחנכין את הקטנים לקרותה", והיינו מדין חינוך, ולא הוזקקו לטעם שהיו באותו הנס.

ואולי יש לומר שבר קפרא כתב טעם זה אליבא דר' יהודה, המכשיר קטן בקריאת המגילה, וכתבו התוספות (מגילה כד ע"א) שגם הוא מודה שאין תרי דרבנן מוציא חד

דרבנן, אלא כיוון שקטנים היו באותו הנס, הקל ר' יהודה ועשאו כגדול, דאילו מדין חינוך לא היה יכול להוציא גדול, דאין תרי דרבנן מוציא חד דרבנן, ורק מטעם שהיו באותו הנס עשאו כגדולים.

והנה ראיתי בהגהות הגר"א (או"ח תרפט, א-ג) שהביא את דברי בר קפרא, וסיים כך: "ואינו אלא חינוך כמו בכל המצוות". וצ"ע, שהרי אם זה מדין חינוך, מה צורך יש בטעם 'שהיו באותו הנס'.

עוד הובא בהגהות מימוניות בשם בה"ג ורבנו שמחה, שקטנים חייבים רק בשמיעת המגילה ולא בקריאה, ואין שייך להקשות כלל כקושיית התוספות, מדוע לרבנן קטן אינו מוציא בקריאת המגילה, דלית דרבנן וליפוק דרבנן, הואיל וקטנים אינם חייבים בקריאה אלא רק בשמיעה, ור' יהודה המכשיר בקטן, סובר שקטנים חייבים גם בקריאה.

וצ"ע מדוע לרבנן אין קטנים חייבים בקריאה. מדוע לא יתחייבו מדין חינוך גם בקריאה. כשם שגדול חייב בקריאה, כן יש לתנך קטן גם בקריאה, כגדול. ובספר 'תורת רפאלי' (סימן קכד) נכתב שלא הטילו חכמים חיוב חינוך אלא במצווה דאורייתא ולא במצווה דרבנן. וזה צ"ע מדברי הרמב"ם (נחלות פ"א, י) שכתב בזה"ל: "האפוטרופין עושין לקטנים לולב וסוכה וציצית ושופר ספר תורה ותפילין ומוזוזות ומגילה. כללו של דבר כל מצות עשה שיש להם קצבה, בין שהיא מדברי תורה בין שהיא מדברי סופרים, עושין להן אע"פ שאינן חייבין במצוה מכל אלו המצוות, אלא כדי לחנכן". ומקור הלכה זו בברייתא בגיטין (נב ע"א). וכן נכתב ב'משנה ברורה' (תרנז, ג) בזה"ל: "אביו חייב לקנות לו לולב, ומצות חינוך אפילו בשאר ימים שהם מדרבנן".

עוד כתב הר"ן (מגילה יט ע"ב) בשם רמב"ן שרבנן סוברים שאין קטן מוציא גדול בקריאת המגילה, משום שאין זו מצווה של הקטן, שכל חיובו הוא משום חינוך המוטל על האב, שהרי קטן אינו חייב במצוות כל עיקר, ור' יהודה סובר שבמגילה קטן מוציא את הגדול משום שכולם היו באותו הנס. והר"ן הקשה על הסבר זה. כיוון שקטן לאו בר חיובא במצוות ואפילו מדרבנן, מה מועיל אפוא שהיה באותו הנס, דהאי טעמא אינו שייך אלא במאן דהווא בר חיובא בשאר מצוות כנשים, דמחייבין להו נמי בהאי, מפני שאף הן היו באותו הנס, אבל מאן דלא שייך בו חיובא אין לחייבו משום האי טעמא. לא הבנתי מדוע הקשה זאת על רמב"ן, הרי דברים אלו, שיש לחייב קטן מטעם שהיו באותו הנס, מבוססים על דברי בר קפרא המובאים בירושלמי כמבואר לעיל. ויש ליישב קושייתו כמו שכתב בספר 'קובץ שיעורים' (ח"ב, קונטרס דברי סופרים) כשבא ליישב את שיטת הסוברים דחיובא דרבנן בקטן שהגיע לחינוך הוא על הקטן עצמו. לכאורה זה קשה כיוון שמהתורה קטן לאו בר מצוות כלל, אי"כ גם אינו מצווה ב'לא תסורי' לשמוע לדברי חכמים. וכתב שיש שלושה חלקי תורה: א. הנקרא ציווי; ב. הנקרא דיבור; ג. שאין עליו לא ציווי ולא דיבור אלא רצון ה' בלבד. בחלק זה, לעשות רצון ה', מצווין ועומדים כל באי עולם מתחילת ברייתם, דכל הנמצאים נבראו לעשות רצון קונם, וכל פועל ה' למענם. נמצא שבכל מצווה החיוב לקיומה הוא מצד הציווי וגם משום שזה רצון ה', וקטן לא נצטווה מהתורה על המצווה, וגם משום לעשות רצון ה' הוא פטור, שכן רצון ה' לפטורו. אבל בהגיעו לחינוך, שעה שחייבו אותו חכמים, ואנו יודעים שהסכימה דעתם לדעת המקום, הרי חייב לעשות כדבריהם, משום שכן הוא רצונו יתברך.

בספר 'שמירת שבת כהלכתה' (חינוך הבנים למצוות, פרק לב) הובא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהלאו של 'לא תסורי' הוא הכוח והתוקף שנתן הקב"ה לחכמי הדור,

וממילא הכול חייבים לשמוע דברי חכמים, אפילו קטנים ובני נח, אע"פ שאין זה משבע מצוות שלהם.

והנה הרא"ש (רה"ש פ"ד, י) כתב בשם ר"ת שמצוות תקיעת שופר היא עצם מעשה התקיעה, ולכן יש לברך על תקיעת שופר. ובשם בה"ג כתב שהברכה היא לשמוע קול שופר כי המצווה היא השמיעה. בעל שאגת אריה (סימן ו) ומנ"ח (מצוה תה) הקשו: אם המצווה היא שמיעה, מדוע אין יוצאים ידי חובה בתקיעת חרש שוטה וקטן, הרי הם שומעים בעצמם וסגי בזה. ותירצו שאין המצווה בשמיעה גרידא אלא גם בתקיעה.

בשו"ת 'אבני נזר' (או"ח, מ) וביעמק ברכה' הובאה קושיה על הרמב"ם שכתב (שופר פ"א, א) "מצוות עשה של תורה לשמוע תרועת שופר בראש השנה", ובהלכה ג שם כתב: "שופר הגזול שתקע בו יצא, שאין המצוה אלא בשמיעת הקול, ואין בקול דין גזל". לפי זה השומע ממי שאינו בר חיובא למה לא יצא? ולמה צריך התוקע לכוון להוציא את השומעים כדאיתא בגמרא, הא לא בעינן כלל תקיעה אלא שמיעה גרידא, והרי הם שומעים בעצמם וסגי בזה. וכתבו דע"כ מוכח מזה דעם השמיעה בעינן גם בתקיעה, אלא שדרכו של הרמב"ם לבאר את המצווה על פי לשון המקרא, כמו שנאמר בתורה "יום תרועה יהיה לכם", דמשמע שיהיה יום תרועה, שישמעו את התרועה, ומ"מ נכללת בזה גם חובת תקיעה. ובעל 'אבני נזר' הוסיף: כיוון דכתיב "תקעו בחודש שופר", ומינה ילפינן דתרועת ראש השנה בשופר, הרי כתיב 'תקעו' במעשה, וכן ילפינן התם בגזרה שווה ממדבר, והתם כתיב 'ותקעתם', ואף שהתכלית היא השמיעה, מ"מ בעינן שיפעל זאת במעשה, והיינו שיתקע כדי שישמע.

לענ"ד קשה להעלות מדברי הרמב"ם שגם התקיעה היא חלק מהמצווה, כי בשו"ת הרמב"ם (פאר הדור, סימן נא) כתב בהדיא שהמצווה היא השמיעה בלבד, וזה לשונו: "המצוה המיוחדת אינה התקיעה, אלא בשמיעה סגי, דאם היתה המצוה עצם התקיעה היה צריך כל אחד ואחד לתקוע לעצמו, כמו שחייב כל אדם בלולב וסוכה, וא"כ ודאי השומע שלא תקע לא יצא ידי חובתו, וכן התוקע שלא שמע יצא ידי חובתו אפילו סתם אזינו בשביל שתקע, ואין הדין כך, כי המצוה היא השמיעה ולא התקיעה, וכמו שמצות הסוכה היא המצוה בישיבה ולא בעשיה, ובלולב הנטילה ולא באוגדן, כך מצוה זו היא השמיעה, וכשהוא תוקע אני יוצא ידי חובתי במה שאני שומע, ולכן צריך לברך 'לשמוע קול שופר', כמו שמברכין 'לישב בסוכה' ולא לעשות סוכה". מבואר בדבריו בהדיא שהמצווה היא השמיעה בלבד, ומדמה התקיעה לעשיית הסוכה שאינה המצווה עצמה אלא הכשר בלבד, וכן כתב בלשונו: "המצוה המיוחדת אינה התקיעה". ועוד כתב: "כי המצוה היא השמיעה ולא התקיעה".

לכן צריך לומר כמו שנתבאר בשו"ת 'אגרות משה' (ח"א, קעג; ח"ב, עב), שבתקיעת שופר, אף אם המצווה היא השמיעה בלבד, מ"מ בעינן שישמע קול שופר של מצווה, ולכן בעינן שהתוקע יהיה בר חיובא ולא קטן, וכן בעינן כוונה להוציא, כדאיתא ברה"ש (כט ע"א), משום שכאשר אינו מתכוון להוציא, הווי רק מצווה דידיה, ולגבי האחרים נחשב כתקיעה שלא למצווה, אלא כתקיעה לשיר, משום שלא שמעו קול שופר של מצווה. ולא סגי במה שישמע קול שופר של מצוות התוקע, דמה נוגע לו מה שהוא מצווה לאחרים. (לענ"ד, עדיין אין מיושבת החשיוואה שהשווה הרמב"ם בין תקיעת שופר ובין עשיית סוכה.) ואין כן לגבי קריאת התורה, שבה אין השומעים יוצאים מדין שומע כעונה, דהא אדרבה, כשיקרא בעצמו, שהוא העונה, כל הפרשה, לא יצא, משום שצריך דווקא מספר קרואים חלוקים לפי הימים. נמצא שעיקר הדין אינו שיהיה עונה, אלא דווקא שישמע איך שמספר אנשים קורין

התורה, ולכן מסתבר שאין צורך כלל שהקורא יתכוון להוציא את הציבור בקריאתו, וגם אין צורך שיהיה בר חיובא כדי להוציא אותם, משום שאת פעולת השמיעה הם עושים בעצמם, ואין צורך להוציאם. ולכן אתי שפיר שקטן עולה, ויוצאים בקריאתו, וכן אישה, אף שהיא פטורה מקריאת התורה עולה למניין שבעה, משום שאין השומעים יוצאים ידי חובה מדין שומע כעונה, אלא ששמיעת הקריאה היא המצווה, וזאת הם עושים בעצמם. עד כאן דברי 'אגרות משה'. ויעוין שם מה שהקשה, איך יכולים להקרות כנהוג שהשי"ץ קורא עבור כל הקרואים, הרי צריך לשמוע קריאה של מספר אנשים, ואין קורא אלא אחד, ונמצא ששומעים רק קריאה אחת. ותירץ שהמקרא הוא שלוחו של העולה המברך, וכיון שהוא מדין שליחות אין קטן יכול לקרות לעולים האחרים משום שאינו בדין שליחות, ונחשב רק לקריאה אחת, ולא כמספר העולים, ובקריאה אחת אין יוצאים ידי קריאת התורה. ויש עוד להוסיף על דברי 'אגרות משה', הא דסגי בקריאת התורה בשמיעה בלבד, היינו כמו שכתבנו לעיל שיסוד תקנת קריאת התורה עניינה משום דין תלמוד תורה, ותי"ת עיקרו הוא שמיעה והבנת הדברים. אולם ב'קהלות יעקב' (ח"ה, ט) נכתב שמצוות תלמוד תורה בעי דיבור, כי כתוב 'ודברת בס"י'. ולכאורה משמע כן מדברי השו"ע (מו, ד) שאין לברך ברכת התורה על הרהור. אך כבר הקשה על זה בבאיור הגר"א, הלא הרהור בתורה הוא ג"כ מצווה. ובמסכת ברכות (טו, ע"ב) פריך והא כתיב 'הסכת ושמע ישראל'. ומתרצים שההוא בדברי תורה כתיב. ופירש רש"י בזה"ל: 'ההוא, 'הסכת ושמע', בדברי תורה כתיב, כדאמרין בפרק הרואה (סג ע"ב) כתתו עצמכם על דברי תורה", וא"כ אין משמעות הפסוק להשמיע דברי תורה לאוזניו. וכן כתוב בשטמ"ק: 'ההוא בד"ת כתיב, כלומר לא בא להשמעת האוזן, אלא לכוונת הלב, לשינון, והיינו בהרהור, אע"פ שאינו מוציא בשפתיו". ויעוין בערך השולחן (או"ח מז, ט) על הסבר דברי השו"ע מדוע אין לברך ברכת התורה על הרהור.

כך יש להסביר גם את דעת הבי"ח דלעיל, הסובר שבקריאת פרשת זכור עיקר החיוב הוא השמיעה. טעמו הוא משום שחיוב הקריאה נועד לעורר את שנת הלב, כמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קפט) בזה"ל: 'צונו לזכור מה שעשה לנו עמלק בהקדימו להרע לנו, ולשנוא אותו בכל עת ועת, ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, ונרז העם לשנוא אותו עד שלא תשכח המצוה, ולא תחלש שנאתו ותחסר מהנפשות עם אורך הזמן, כשהוא אומר ילא תשכחי הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים 'זכור' שתהא שנאתו בפיך". מבואר בדבריו שהכוונה היא לעורר הנפשות במאמרים, היינו כדי לשנוא אותו, שלא תחלש השנאה, ולפי זה סגי בשמיעה בלבד, ולא חייבו את כל אחד לקרוא את פרשת זכור, ואת השומעים מדין שומע כעונה, אלא די בזה שאחד קורא והאחרים שומעים, ואין צורך בקריאה של בר חיובא, וכוונה להוציא, דלא בעינן קריאה של מצווה, כי גם בקריאה שאינה של מצווה, ע"י השמיעה בלבד, תושג המטרה לשנוא אותו.

והנה, לאותן שיטות הסוברות שאישה חייבת רק בשמיעת המגילה ולא בקריאה, כתבנו לעיל שקטן יכול להוציא, ושאינן הקורא צריך לכוון להוציא ידי חובה, כיוון שהיא יוצאת ידי חובה בשמיעת עצמה, ואין צורך בקריאה של מצווה, כיוון שכל חיובה הוא משום פרסומי ניסא, ולכן סגי בהכי. וזה עדיין צ"ע, דשמא גם לפרסומי ניסא יש צורך בקריאה של מצווה, וממילא אין הקטן יכול להוציא, וכן צריך כוונה להוציא ידי חובה. ומסתבר לומר דעל כל פנים הנס מתפרסם גם בלא קריאה של מצווה.

והנה רש"י במסכת סוכה (לח ע"ב) כתב שהעומד בתפילת שמונה עשרה, ושומע מפי החזן קדיש או קדושה, אינו רשאי להפסיק ולענות עם הציבור, אלא ישתוק וישמע ויכוון לדברי השי"ץ, והתוספות חולקים וסוברים דאין לעשות כן, משום דשומע כעונה והווי הפסק. נחלקו אפוא בהגדרת הדין שומע כעונה: רש"י סובר שיוצא בדיבור חברו, ואין נחשב כמדבר בעצמו, ולכן אין זה הפסק; והתוספות סוברים שהשומע נחשב כמדבר בעצמו, ולכן הווי הפסק. ולפי מה שנתבאר לעיל נראה לומר, שגם לפי התוספות אם אדם עומד בתפילת שמונה עשרה ושומע קריאת התורה, אין זה הפסק, כי הרי בקריאת התורה אין השומע יוצא מדין שומע כעונה. דאדרבה כשיקרא את כל הפרשה בעצמו, היינו כשהוא העונה, לא יצא, כי צריך דווקא מספר קרואים חלוקים לפי הימים. נמצא שעיקר הדין אינו שיהיה עונה, אלא רק שישמע את הקריאה מאחרים, וא"כ לא שייך לומר שבשמיעתו הווי הפסק.